

Comunitat imaginada i governança a l'acció cultural exterior de Catalunya: entre la participació social i el corporativisme

Mariano Martín Zamorano

CECUPS / UNIVERSITAT DE BARCELONA

martinzam@hotmail.com

ORCID: 0000-0003-3338-7400

Rebut: 28/04/2016

Acceptat: 26/05/2016

RESUM

Benedict Anderson (1993) va definir nació com “una comunitat política imaginada, que s’imagina alhora com a inherentment limitada i com a sobirana” i va incidir en la importància de les arrels culturals per a la constitució d’aquesta consciència nacional. Les diplomàcies culturals, organitzades pels Estats-nació des d’inicis del segle XX i estructurades políticament sobre la base d’aquest espai sobirà i imaginat, van buscar estendre la influència dels països mitjançant la promoció de la cultura nacional en l’escenari internacional. En aquest article examinarem, des d’un plantejament proper al d’Anderson, la incidència del nacionalisme en l’estructuració de la governança corporativista en l’acció cultural exterior de Catalunya entre 1980 i 2014.

Paraules clau: *paradiplomàcia cultural, Catalunya, governança, nacionalisme, comunitat imaginada.*

ABSTRACT. *Imagined community governance and cultural action outside of Catalonia: between corporatism and social participation*

Benedict Anderson (1993) defined nation as “an imagined political community - and imagined as both inherently limited and sovereign”, and stressed the importance of cultural roots for the establishment of this national consciousness. Cultural diplomacy, organized by nation-states since the early 20th century and politically structured on the basis of this sovereign and imagined space, sought to extend the influence of countries through the promotion of national culture on the international scenario. This article examines, by contrasting Anderson ideas, the impact of nationalism on the organization of a corporatist structure for the governance of Catalan foreign cultural action between 1980 and 2014.

Keywords: *cultural paradiplomacy, Catalonia, governance, nationalism, imagined community.*

SUMARI

Introducció

Política cultural exterior i nacionalisme

Governança i política cultural exterior

Evolució institucional de la paradiplomàcia cultural de Catalunya

Governança corporativista de la paradiplomàcia cultural catalana

Conclusions

Referències bibliogràfiques

Autor per a correspondència / Corresponding author: Mariano Martín Zamorano. Universitat de Barcelona. Departament de Teoria Sociològica i Metodologia de les Ciències Socials. Facultat d’Economia i Empresa. C/ Tinent Coronel Valenzuela, 1-11, 08034 Barcelona.

Suggeriment de cita / Suggested citation: Zamorano, M. M. (2016). Comunitat imaginada i governança a l’acció cultural exterior de Catalunya: entre la participació social i el corporativisme. *Debats. Revista de cultura, poder i societat*, 130 (1). 49-63

INTRODUCCIÓ

Benedict Anderson (2005: 23) va definir nació com “una comunitat política imaginada, que s’imagina alhora com a inherentment limitada i com a sobirana”. Situat en una línia crítica del reduccionisme materialista alhora que del primordialisme idealista, va incidir en la importància d’analitzar les arrels culturals per a comprendre el procés de construcció de les diferents formes de poder nacional territorial esdevingut durant la modernitat. Aquesta edificació social del nacionalisme polític vinculat a un patrimoni cultural oficial, va tenir el seu reflex, des del segle XIX, a la acció política sistemàtica de societats nacionals a l’estranger. Les primeres associacions privades a l’exterior, integrades per les elits liberals i, en menor mesura, per altres sectors nacionalistes mobilitzats de la diàspora obrera, van perseguir sostenir el poder colonial o enfortir les seves xarxes territorials mitjançant l’extensió de la llengua i el patrimoni nacional (Paschalidis, 2009). D’aquesta manera, la genealogia de la política cultural exterior es va vincular amb diferents estratègies de construcció d’hegemonia internacional, assentades sobre un determinat concepte de nació.

En el cas de Catalunya, des de la transició democràtica, la internacionalització de la cultura i les accions transnacionals orientades a difondre les demandes polítiques de la regió, es van assentar sobre un relat nacionalista basat en la recuperació dels avanços de la Segona República en aquesta matèria, en la distinció del territori i de la seva societat respecte a altres cultures de l’Estat espanyol i en la seva associació amb altres regions i països del centre i nord d’Europa. Sobre aquestes bases discursives es va produir l’estructuració d’un camp d’acció cultural exterior de relativa autonomia, tant pel que fa a altres àmbits de l’administració autonòmica com en relació a la diplomàcia cultural de l’estat (Petit Bozzo, 2010). En aquest sentit, amb la seva institucionalització en els anys noranta, aquesta política va incorporar a la seva governança diverses associacions i institucions que dedicades a projectar la cultura catalana en clau nacional i que havien sorgit en el marc de les disputes polítiques esdevingudes durant el postfranquisme.

Per exemple, aquest és el cas de diverses entitats socials del sector que el Consorci Català per a la Promoció Exterior de la Cultura (COPEC) va acollir en el seu patronat des del seu naixement el 1991.

Però, seguidament, amb la creació de l’Institut Català de les Indústries Culturals (ICIC) i l’Institut Ramon Llull (IRL), en els anys 2000 i 2001, respectivament, aquest procés d’agregació de demandes associades a la projecció internacional de la cultura nacional, va patir diverses transformacions en els seus mecanismes corporativistes. Aquesta renovació de la paradiplomàcia cultural va afavorir diferents tensions entre els actors públics i privats integrants d’aquest entramat socioinstitucional, vinculades primerament al nou protagonisme que va assumir la Generalitat en aquesta activitat i posteriorment al seu gir protodiplomàtic¹.

Les raons que expliquen aquesta evolució general de la política cultural exterior catalana són múltiples, però posseeixen una evident vinculació amb les diverses formes polítiques que ha anat adoptant el nacionalisme a la regió. Tot i que el “poder polític” del nacionalisme i la vigència l’estat sobirà com a projecte abocat a la “llibertat de la nació” (Anderson, 2005: 25) han tingut un impacte evident en l’organització sociopolítica de la paradiplomàcia cultural de Catalunya, aquest fenomen no han estat analitzat degudament. En un marc teòric preponderantment estatista i centrat en les disputes militars i econòmiques, la diplomàcia cultural ha estat desatesa o examinada com una àrea residual de la diplomàcia (Bélanger, 1994: 423; Mark, 2008, 5). D’altra banda, el caràcter subsidiari dels elements subestats i de les dinàmiques no prescrites pels models nacionals en el camp de les polítiques culturals (Johannisson, 2010; Schuster, 2002), van contribuir al fet que les paradiplomàcies de la cultura continuïn sent avui un fenomen vagament estudiat i no constituït teòricament. En aquest sentit, aquest cas

1. Duchacek (1990) ha definit la paradiplomàcia com l’ús de la política exterior per part dels ens subestats amb l’objectiu d’obtenir la independència.

posa en qüestió les tesis funcionalistes en l'explicació de la construcció de poder nacional, que assumeixen la nació com un capital de legitimació política de la concentració de poder estatal i com un instrument dominació de les elits politicoeconòmiques, així com les teories neorealistes, que releguen a un segon pla el poder dels elements agencials i ideacionals en la política exterior (Vilanova, 2007). En aquest article, sobre la base d'un enfocament proper al proposat per Anderson sobre la nació cultural i d'un treball de camp realitzat entre els anys 2012 i 2014, examinarem la incidència del nacionalisme en l'estructuració d'un àmbit de governança corporativista que va caracteritzar a l'acció cultural exterior de Catalunya entre 1980 i 2014.

POLÍTICA CULTURAL EXTERIOR I NACIONALISME

La diplomàcia cultural, institucionalitzada a l'inici del segle XX i que té com a exponents històrics més representatius la *Alliance Française* (1923) i el *Goethe Institut* (1921), posseeix actualment diverses definicions. Per a Milton Cummings es tracta de: "l'intercanvi d'idees, informació, art i altres aspectes de la cultura entre les nacions i els seus pobles per tal d'afavorir l'entesa mútua" (Cummings, 2003: 1). En canvi, Arndt distingeix la diplomàcia cultural de les relacions culturals internacionals: "la diplomàcia cultural només té lloc quan els governs presten atenció a aquest complex camp i tracten de donar sentit al caos per, fins a cert punt, configurar-i posar-lo al servei del esquiu "interès nacional", tan difícil de definir" (Arndt, 2009, 31). Com suggereixen aquests autors, es tracta d'una pluralitat d'actuacions de difusió exterior de la cultura, les arts o el patrimoni simbòlic d'un col·lectiu social, que compten amb intervenció governamental sistemàtica.

Actualment, la diplomàcia cultural es caracteritza per la multiplicació dels actors que hi intervenen a diverses escales i nivells, com en el cas de les paradiplomàcies culturals, és a dir, aquelles activitats culturals exteriors desenvolupades per governs subestats (Mesado Jardí, 2008; Bélanger, 1997). Atesa la importància de l'esfera

cultural a l'actual món globalitzat (Rodríguez, 2007), aquesta política se situa com un dels instruments fonamentals de construcció i difusió nacional en l'escenari internacional. En aquesta línia, per reflectir la seva complexa relació amb la política domèstica, s'ha indicat la importància d'enfortir els sistemes nacionals de cultura com a requeriment per a una adequada projecció externa (Saul, 1994). En aquest espai d'acció, subjecte a la dinàmica proposicional dels governs, hi participen tant els governs d'una nació com els seus empresaris, artistes, emigrats, etc. No obstant això, aquest intercanvi està relativament determinat, en cada cas, a partir de les definicions oficials de cultura i de nació operacionalitzades pels agents i les institucions governamentals.

Però, quin rol assumeix el nacionalisme en la conformació de la política cultural exterior? Més enllà de les diferents tesis funcionalistes² i idealistes³ en l'explicació del nacionalisme, diversos autors han centrat l'atenció en l'anàlisi de les seves formes sociohistòriques de construcció. Així, han remarcat la importància dels moviments socials en l'acumulació de poder i dels símbols nacionals

2. En aquest marc teòric, l'emergència del nacionalisme modern es relaciona amb l'aparició de la societat industrial en el segle XVIII, que, a diferència de les societats agràries, necessitava estar políticament centralitzada per al seu funcionament. Així, els sistemes públics educatius —i posteriorment els culturals— van venir a afavorir la sistematització de la relació entre les forces industrials productives i la força de treball, i que van tenir en la difusió de l'ideal nacional un mecanisme de justificació de la concentració i d'organització del poder polític i econòmic (Gellner, 1997: 18).

3. En contraposició, des del vessant idealista de la teoria sobre el nacionalisme, Elie Kedourie afirma l'existència del que anomena com doctrina nacionalista. Kedourie "sosté que la humanitat està naturalment dividida en nacions, que les nacions són conegudes per certes característiques que poden ser contrastades, i que l'únic tipus de govern legítim és l'autogovern nacional" (Kedourie, 1998: 1). En el context d'aquesta tesi, des del segle XIX l'estat va organitzar una sèrie d'elements culturals i voluntats comuns que ja existien amb diverses formes des de la Roma antiga. Per tant, el principi de tota sobirania està en la nació mateixa i, aquesta totalitat, basada essencialment en una cultura comuna, és el fonament que suporta el tot. L'individu no pot ser entès, per tant, fora del seu caràcter nacional o externament respecte de l'organisme que integra de manera natural (Kedourie, 1998: 33).

(Hobsbawm, 1991: 19; Hroch, 1994: 47; Anderson, 2005: 193). En aquest sentit, per a Eric Hobsbawm “el nacionalisme antecedeix a les nacions. Les nacions no construeixen estats i nacionalismes, sinó que passa a l’inrevés” (Hobsbawm, 1991: 18). Amb una posició propera, per Anderson l’extensió de l’alfabetització juntament amb l’aparició de la impremta i la construcció de poder republicà, van ser tres elements de la modernitat que van potenciar la constitució de la consciència nacional (Anderson, 2005: 65).

Però Anderson també va destacar la capacitat que han demostrat, al llarg de la història moderna, les elits governants per a fomentar i dotar aquest poder polític d’una determinada direccionalitat, atenent diverses estratègies geopolítiques (Anderson, 2005). En aquest sentit, l’autor va analitzar acuradament la importància de la promoció d’una narrativa oficial sobre la nació per als processos d’expansió colonial o, en sentit contrari, de defensa nacional enfront dels agents externs (Anderson, 2005: 147).

Hall va indicar que el nacionalisme va adquirir noves manifestacions durant el segle XX: va passar de ser un element sosteniment de la sobirania nacional (*raison d’état*) a situar-se també com un factor d’autodeterminació nacional. En aquest sentit, diversos autors han explicat els usos de l’acció cultural exterior per part de les nacions subestats i la importància del nacionalisme per a explicar el naixement, la legitimitat i l’avanç de la paradiplomàcia cultural (Lecours i Moreno 2003: 3; Michelmann, 2010). Aquí la acció cultural exterior es presenta com un instrument estructurant de la nació imaginada a la qual Anderson fa referència, alhora que una activitat “estructurada” per les seves bases polítiques i econòmiques. La nostra anàlisi de la governança de la paradiplomàcia cultural de Catalunya revela la constant tensió teòrica i fàctica entre el nacionalisme cultural, que adopta diverses formes sociopolítiques, i la institucionalització i la instrumentalització política de les identitats nacionals. Amb això últim ens referim a diverses formes de nacionalisme “des de dalt”; l’avanç del control

governamental hegemonitzant múltiples espais que actuen en la legitimitat, la defensa i la normalització dels elements constitutius de les nacions culturals.

GOVERNANÇA I POLÍTICA CULTURAL EXTERIOR

Des dels anys noranta, els models tradicionals de govern en la diplomàcia cultural, centralitzats i subsumits en l’estratègia de la política exterior, han donat lloc a nous esquemes de governança. Aquest model d’implementació de polítiques públiques i d’anàlisi teòrica, va emergir de la crisi del model weberian de govern, de tipus vertical i focalitzat en l’aplicació de la norma (Peters i Savoie, 1995: 389). L’esmentat model també planteja l’existència de dos processos de governança interrelacionats en la gestió pública: els majorment jeràrquics i els estructurats sobre la base de l’obertura contínua de diversos espais institucionals orientats a la intervenció social. No obstant això, mentre el model de governança *bottom-up* —de baix cap amunt— va ser assimilat, en certs casos, amb una major qualitat democràtica de l’estat liberal, a causa de la intervenció comunitària a la política pública, Peters (1995) ha assenyalat alguns inconvenients d’aquesta reducció: entre altres derivades, aquest reconeixement actiu per part de l’Estat de la canviant realitat social podria afavorir l’excessiva compartimentació d’instàncies de govern, la ineficàcia de l’acció governamental i també l’ambigüitat de la funció pública pel que fa a la llei (Peters, 1995).

En l’estudi de la diplomàcia cultural contemporània, cal considerar la complexa manera en què el procés d’estructuració governamental manifesta l’equilibri entre representativitat política (respectant els principis d’igualtat i imperi de la llei), i el seu grau d’obertura a la participació social. En aquest sentit, la governança en l’acció cultural exterior actual manifesta també diversos tipus d’esquemes corporativistes que limiten aquesta participació comunitària. El corporativisme s’ha caracteritzat com un model de govern: a) amb un estat fort i dirigent, b) amb diferents restriccions per a la llibertat i l’activitat dels grups d’interès, i c)

per la “incorporació d'aquests grups d'interès dins i com a part del sistema estatal, responsables tant de representar l'interès dels seus membres en i per a l'estat com d'ajudar a l'estat a administrar i portar endavant les polítiques públiques” (Wiarda, 1996: 8). Com ha indicat Wiarda (1996: 15) aquest model de governança ha format part de diversos règims polítics, de liberals a totalitaris, on els grups socials que intervenen poden tenir una relació amb l'estat que pot anar des del control absolut per part d'aquest fins al contractualisme.

Partint de l'anàlisi d'Anderson sobre el nacionalisme, la nostra aproximació a la diplomàcia cultural persegueix aclarir quins són els processos i mecanismes d'articulació d'aquesta política amb el nacional/social, en la mesura que s'estableixen diversos vincles de col·laboració i conflicte entre representant i representats. Per a Villanueva, “representar la cultura a l'exterior significa concentrar-se en com les nacions porten a terme l'acte de representar-se a si mateixes a l'estranger, operant per promoure els interessos d'aquells que pertanyen a la cultura nacional del país” (Villanueva, 2007: 24). Aquest procés de construcció política, es concreta en diferents dinàmiques que abasten l'actuació dels agents diplomàtics (Arndt, 2005) o l'agenda estratègica de generació de l'esmentat “retallada cultural exterior” que la gestió governamental estableix. Des del punt de vista històric, és possible advertir una evolució general cap a la centralització, autonomització i ampliació de l'àrea i, seguidament, durant els anys setanta, cap a la inauguració de mecanismes que li atorgaven major pluralisme i capacitat d'interacció sociopolítica. No obstant això, s'ha produït l'aparició d'una dinàmica corporativista i privatista, que ha portat aquesta representació a veure's constituïda sobre la base de preceptes econòmics i geopolítics que formen part de l'agenda exterior, mitjançant diverses aliances d'elits publicoprivades (Villanueva, 2007: 65).

En aquest sentit, la representació cultural mitjançant la política exterior posseeix uns mecanismes particulars de relació amb els processos de participació social. Com indica Villanueva, endinsant-se en la dimensió d'agències de la diplomàcia cultural, mentre el

registre *bottom-up* ha estat referència del corrent idealista en les relacions internacionals, el *top-down* (o diplomàcia d'elits) s'ha subsumit en el concepte d'interès nacional i ha actuat corporativament d'acord amb la seva definició (Villanueva, 2007: 46). Aquestes maneres de relació entre processos sociopolítics territorials i diplomàcia cultural, han estat advertits en diferents característiques de la política. Com ha indicat Mellisen (2005: 13), la diplomàcia pública fa al·lusió a la política domèstica de dues maneres: “com la intervenció local dels ciutadans en la formulació de la política exterior (enfocament de participació) o com l'explicació de la diplomàcia i els objectius de la política exterior al públic local (enfocament d'explicació)”. En aquest sentit, s'ha assenyalat també la importància que la política exterior compleixi la funció d'“explicar el món” als ciutadans d'origen (Sharp, 1999) i es va assenyalat que la diplomàcia cultural pot transformar la política domèstica en “instigar la conformitat nacional amb la nostra pròpia imatge a l'exterior i enfortir l'orgull pels èxits d'un país” (Higham, 2007:139). En contraposició, s'ha advertit també que l'acció cultural externa pot actuar com a instrument de disputa i de maneig de la política domèstica, com per exemple en el cas de les avançades protodiplomàtiques del Quebec (Mark, 2008: 71; Bélanger, 1994). En definitiva, segons aquestes diferents perspectives, la diplomàcia cultural compliria la funció de canalitzar els diversos interessos locals, explicar les seves maneres d'intervenció i les respostes externes a aquesta i afavorir la cohesió social interna, de manera que s'ha convertit en un instrument de sobirania socialment edificada.

EVOLUCIÓ INSTITUCIONAL DE LA PARADIPLOMÀCIA CULTURAL DE CATALUNYA

La primera etapa de la paradiplomàcia cultural catalana va des del començament de la primera legislatura del govern de Convergència i Unió (CiU), l'any 1980, fins al 1987, quan es crea la Subdirecció de Relacions Exteriors i de Protocol. Aquest primer període concorda amb l'etapa de la política cultural espanyola que Bouzada (2007: 305) defineix com de

“construcció d’identitat”. En el cas català, s’emmarca en un context de reorganització de l’estructura del govern cultural que, entre altres coses, va consistir en el traspass del funcionariat i de l’equipament de l’estat a l’administració autonòmica. Llavors, el govern conservador de CiU va impulsar una acció cultural exterior dirigida sobretot a Europa i l’Amèrica Llatina, consistent en accions aïllades i descoordinades i de trets predominantment patrimonialistes des del punt de vista del disseny de la seva proposta sociocultural. Es va tractar d’una paradiplomàcia cultural principalment pública, és a dir, orientada a estrènyer relacions amb les organitzacions socials catalanes a l’exterior⁴ (Departament de Cultura, 1983: 4) que, en molts casos, s’havien mobilitzat en resistència al franquisme.

Des de 1987, i de forma més accentuada cap a començament dels anys noranta, el govern del Jordi Pujol va desenvolupar una nova paradiplomàcia cultural. L’acció exterior l’administració catalana es veuria impulsada pel procés d’integració d’Espanya a la Unió Europea (Delgado Gómez-Escalonilla i Figueroa, 2008: 12), que va propiciar diferents usos d’aquesta “finestra d’oportunitat” per a l’ascens de Catalunya en el mapa europeu (Gasòliba, 1987: 48). També les marcades transformacions urbanes, socials i econòmiques esdevingudes després de l’elecció de Barcelona com a seu dels Jocs Olímpics de 1992, van afavorir la concreció de noves i més efectives formes de projecció subestatal a l’exterior. Així, una major estabilitat i potència de l’escenari politicoinstitucional van concedir a la paradiplomàcia cultural un basament estratègic per a la seva intensificació, proveïda ara d’un “disseny i planificació a mig i llarg termini de l’acció exterior” (Villalonga, 1992: 213). Llavors es van crear noves dependències públiques dedicades a aquesta política. Entre aquestes, des de 1991 el Consorci Català per a la Promoció Exterior de la Cultura (COPEC) va abordar la tasca de forma exclusiva i va concentrar gran part de la tasca de difusió i organització cultural

internacional de la Generalitat de Catalunya. Les destinacions de l’aquesta política es van ampliar, tenint com a prioritats “Europa, Estats Units-Japó i Amèrica Llatina” (García Segura, 1995: 44).

En la seva última etapa, des de l’any 2000, la paradiplomàcia cultural catalana va prendre un fort impuls. La nova estratègia va tenir com a objectiu la modernització de l’oferta a l’estranger i, en aquest marc, l’afavoriment de la marca *Catalunya*, solapada des dels anys noranta pel *branding* Barcelona. Llavors es van crear diferents àrees de gestió, dissenyades ara sota una racionalitat que buscava atendre els diversos desafiaments que proposa la globalització. La paradiplomàcia cultural va establir una nova institucionalitat i, simultàniament, va ampliar el rang d’acció internacional del Departament de Cultura. En aquest context, fan aparició l’Institut Català de les Indústries Culturals (2000) i l’Institut Ramon Llull (2001), que doten Catalunya d’una capacitat d’acció cultural exterior de difícil homologació respecte a altres ens subestats. D’aquesta manera, es va donar una major utilització a les indústries culturals i les plataformes digitals com a mecanismes de promoció cultural internacional. Aquesta línia de treball es va veure aprofundida amb el canvi de govern autonòmic el 2003. La nova administració d’esquerres⁵ va progressar en l’estructuració de la política exterior, mitjançant l’establiment de relacions, organismes i delegacions en diversos països.⁶ Aquesta estructura renovada i l’important redisseny legal que va experimentar aquesta àrea en el marc del nou Estatut d’Autonomia (2006), van facilitar “un reforç de la presència internacional de Catalunya, amb fites com la Fira de Frankfurt o l’obtenció de la capitalitat de la Unió per la Mediterrània” (Villarroya Planas,

4. Per exemple, amb la creació del Servei Permanent de Casals Catalans l’any 1980.

5. Ens referim al triomf, després de 23 anys de govern convergent, de l’anomenat Tripartit, una coalició de partits d’esquerra integrada pel Partit dels Socialistes de Catalunya, Ciutadans pel Canvi, Esquerra Republicana de Catalunya i Iniciativa per Catalunya Verds-Esquerra Alternativa.

6. Aquestes organitzacions van arribar a conformar una xarxa de més de dos-cents centres que representen la regió a l’estranger des de diverses formes institucionals i en diferents sectors estratègics.

2010: 11). No obstant això, diferents esdeveniments, com la resolució del Tribunal Constitucional sobre l'Estatut d'Autonomia de Catalunya el 2010 i els efectes polítics de la crisi financera que va tenir inici dos anys abans, van donar suport a la reducció i a la racionalització del sistema, així com a la adopció d'estratègies tendents a aconseguir una major autonomia en aquesta matèria, en el marc d'un creixent consens parlamentari entorn de l'establiment d'una Consulta per la independència.⁷

GOVERNANÇA CORPORATIVISTA DE LA PARADIPLOMÀCIA CULTURAL CATALANA

Cal distingir els esmentats processos de diversificació sectorial i estratègica de la política cultural exterior catalana i les seves múltiples dinàmiques d'intervenció *bottom-up*, del desenvolupament que va derivar en la conformació d'una governança corporativista en aquesta política. Com hem indicat, en els anys setanta diverses organitzacions es van incorporar a aquesta tasca en el marc del procés de "normalització" cultural postfranquista. La mobilització social entorn de la promoció exterior de la cultura, emmarcada

en el nacionalisme, va ser un capital polític que va influir en la manera d'organització del govern autonòmic durant la transició democràtica. Però aquesta dinàmica *bottom-up* seria, en molts casos, objecte d'una gradual transformació que va derivar en la institucionalització d'una governança en la política cultural exterior als anys noranta. En aquest context, es van renovar els diferents mecanismes de vinculació i de col·laboració entre els actors implicats en aquest entramat, cosa que va reafirmar el seu caràcter corporativista (Wiarda, 1996). Des de llavors, un dels elements particulars del sistema de la paradiplomàcia cultural catalana és l'existència de diferents organismes publicoprivats o d'associacions que tenen funcions quasigovernamentals, un esquema de relacions decisiu per a l'activitat cultural exterior.

Una de les maneres de vinculació entre estat i organitzacions socials en aquesta governança va ser el suport continu per part del govern català a diferents organitzacions socials que realitzaven acció cultural exterior des de Catalunya. Per exemple, amb la seva obertura, el COPEC va establir la línia d'ajuda "Subvencions a entitats per a la promoció exterior de la cultura catalana". Sota aquest concepte es va instaurar el suport a diverses associacions i fundacions. Si bé el 1995 aquesta línia d'acció va representar només el 2% de la despesa total del COPEC, que va ser de 318 milions de pessetes (COPEC, 1997: 14), aquestes subvencions continuarien actives durant tota la dècada. A la Taula 1 s'observa l'evolució d'aquestes ajudes públiques entre 1995 i 2001:

7. L'anomenada "Consulta popular no referendària sobre el futur polític de Catalunya" va ser convocada el setembre de 2014 mitjançant l'aprovació pel Parlament català d'una Llei de consultes i la posterior signatura, per part del president del govern català, d'un Decret de convocatòria per a la seva realització el dia 9 de novembre de 2014. Durant el mateix mes, va ser suspesa cautelarment pel Tribunal Constitucional espanyol.

ANY	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Cercle d'Agermanament Occità-Català	1		0.8	0.8	0.8	0.8	0.8
Fundació Congrés de Cultura Catalana	2	2	1.5	1.5	1.5	1.5	1.6
Institut d'Estudis Catalans	2		2	2.1	---	---	---
Institut de Projecció Exterior de la Cultura Catalana	2	2	1.2	1.2	1.2	1.2	2.2

TAULA 1. COPEC. Subvencions a entitats per a la promoció exterior de la cultura catalana (milions de pessetes)

FONT: MEMÒRIES DEL COPEC, 1995-2001.

Entre les associacions presents en la taula anterior es troba l'Institut de Projectió Exterior de la Cultura Catalana (IPECC). Aquesta associació, creada el 1979, deriva del Congrés de Cultura Catalana realitzat dos anys abans, el qual va significar una irada reacció a la repressió cultural desenvolupada durant el franquisme. Es tracta d'una entitat lligada a la militància nacionalista mitjançant l'activitat cultural a l'estranger. Els seus objectius són “fer conèixer els Països Catalans a tot arreu i difondre la llengua, la cultura, la història, les tradicions, etc., i el fet nacional català en totes les seves manifestacions” (IPECC, 2012). Amb aquesta finalitat, va establir diverses línies d'acció, com el Premi Batista i Roca a la tasca de la projecció de la cultura catalana, simposis, trobades i seminaris al voltant de la història i la cultura de Catalunya a tot el món, principalment a Europa. Aquestes tasques es desenvolupen, en molts casos, juntament amb seguidors de la cultura catalana a diferents punts del planeta o en col·laboració amb organitzacions de la diàspora. Molts dels integrants històrics de l'IPECC pertanyen al camp intel·lectual i cultural català, com ara historiadors, poetes o escriptors.

Des dels anys vuitanta l'entitat va rebre el suport de la Generalitat de Catalunya. Per exemple, va realitzar una tasca d'emplaçament de monuments a artistes, intel·lectuals o personatges històrics catalans a l'estranger, que va tenir la col·laboració del govern català. Com indica la seva directora Núria Bayó, l'expresident Jordi Pujol va acompanyar l'IPECC en algunes d'aquestes accions: “Hem posat tres bustos, sempre amb la col·laboració de la Generalitat, econòmica, i també ha vingut el nostre president el senyor Jordi Pujol, a posar el bust del nostre poeta Josep Carner, a la Universitat Catòlica de Brussel·les” (Bayó 2014, entrevista personal, 5 de març).

El caràcter independentista de l'IPECC es reflecteix en les activitats culturals que duu a terme, entre les quals es troben accions en diferents punts d'Europa. En *Memòria de viatge a Cracòvia* (2010) es detalla el programa desenvolupat per a l'ocasió. El document qüestiona la manca d'èmfasi en la qüestió nacional d'algunes de les actuacions que van conformar el

programa i la falta de respecte per les tradicions. Sobre aquest assumpte s'esmenta: “La difusió de la voluntat independentista de Catalunya s'ha de fer present als actes a l'exterior. Ho feien músics catalans com Pau Casals, cantants com Lluís Llach o esportistes com Carles Puyol, etc. Si no ho fa el govern, almenys fem-ho nosaltres” (IPECC, 2010: 3).

L'aparició de l'IRL va suposar la creació d'un organisme “homòleg” en el nivell oficial. Des de llavors, l'IPECC es va vincular de manera freqüent amb aquest institut, per exemple a través del suport de l'IRL al lliurament del Premi Josep Maria Batista i Roca. Per la seva banda, el 2003 l'IRL va establir el Premi Internacional Ramon Llull, mitjançant un conveni signat amb la Fundació Congrés de Cultura Catalana, una altra de les entitats esmentades. D'aquesta manera, es “redistribueixen” i reconceptualitzen les funcions prèviament “delegades” a les associacions. En aquesta direcció, segons avançava la crisi econòmica iniciada el 2008, l'organització va deixar de rebre fons públics i va haver de sostenir-se amb col·laboracions privades i algunes ajudes atorgades per part de l'IRL. Sobre la nova relació amb el govern català, la seva actual directora esmenta:

La tenim, de fet, però ara la Generalitat fa política exterior. Encara que nosaltres encara els fem falta. Perquè ells, quan es va instal·lar la nova Generalitat (anys vuitanta), celebraven aquestes coses que nosaltres encara fem, com és la Batalla del coll de Panissars. La gran batalla que va guanyar el nostre rei Pere el Gran. I amb aquesta batalla que vam guanyar, va venjar la mort del seu avi a Muret, i s'ha de celebrar. Ells els primers anys ho celebraven, però llavors anaven els de les formacions polítiques, els de l'oposició, es cridaven, s'insultaven. Han deixat d'anar a totes aquestes activitats que encara l'IPECC celebra. I ells no hi van i han de mantenir la memòria de Catalunya. Però tot el que vingui amb nosaltres sabrà d'aquesta batalla (Bayó 2014, entrevista personal, 5 de març).

Una altra institució de referència per a l'activitat cultural de Catalunya a l'exterior és el PEN català.

La xarxa internacional de clubs PEN es va establir el 1921, quan es va produir la fundació del PEN internacional, a Anglaterra. Sorgeix en la postguerra com una organització de les lletres en el context de la creació de la Lliga de les Nacions i de la instauració de la diplomàcia cultural com a instrument de diàleg internacional. Llavors el PEN anglès va convidar les literatures del món a sumar-se a aquesta iniciativa. Un any després es va fundar a Barcelona el club PEN de Catalunya, que és el tercer del món. Va néixer de la mà d'escriptors i intel·lectuals com Josep M. López-Picó, Joan Crexells o Josep M. Batista i Roca i, des de llavors, la institució va participar de les reunions del PEN internacional.

Després del seu activisme durant el franquisme i la tornada dels seus dirigents de l'exili, el PEN català es va reconfigurar i va reprendre la seva relació amb el govern català. Des d'aleshores ha estat subvencionat per la Generalitat de Catalunya i per part d'altres diversos organismes públics. Així mateix, ha tingut un vincle estret amb l'administració catalana en l'organització de diverses activitats i alguns dels seus agents han format part d'institucions governamentals. Aquesta relació s'ha assentat sobre la ideologia de la institució, que va mantenir sempre una filosofia tendent a la vinculació entre llibertats civils i drets humans i a promoure la difusió internacional i la defensa de la llengua catalana, però estenent aquesta atenció a la qüestió de la identitat nacional (Subirana, 2010).

Des de 2001, amb Dolors Oller com a nova Presidenta, el PEN Català va buscar replantejar el seu funcionament i apropar-se a l'enfocament de les seves entitats homòlogues als països nòrdics, a Anglaterra i a l'Amèrica del Nord. Amb aquesta finalitat es van desenvolupar tant tasques relacionades amb el món literari català com noves línies d'acció lligades a la paradiplomàcia cultural (Arenas 2014, entrevista personal, 18 de març). Arenas indica que aquesta reforma, que coincideix amb l'aparició del IRL, es va realitzar en un context de canvi social i polític:

Coincideix amb un moment en què, potser, hi ha una baixada del voluntariat. En el sentit

que nosaltres com a país, pel fet de recuperar les institucions, pel fet de dir “bé, ara ja tenim institucions que s'encarreguin de vetllar pel nostre patrimoni”, llavors ens relaxem com a societat civil. I potser hi havia una generació, que és la generació que ara té uns quaranta anys, que no veia la necessitat d'afiliar-se a aquest tipus d'organitzacions i de militar per la cultura. Per què? Perquè hi ha altres possibilitats d'accés a l'exterior. (Arenas 2014, entrevista personal, 18 de març)

Des d'aquesta nova posició, el PEN català, membre consultiu de la UNESCO i de l'ONU, va promoure diverses línies d'acció tendents a reforçar la posició catalana en aquestes esferes supranacionals i, en diferents ocasions, va actuar en la defensa dels drets lingüístics de la regió enfront de l'Estat espanyol. En aquesta línia, va denunciar públicament que l'Estat estava exercint el “genocidi cultural” sobre la llengua catalana i va presentar formalment aquesta acusació davant el PEN internacional per a ser elevada a l'ONU (Foguet, 2012). Aquest pronunciament es va produir com una reacció a diverses mesures recentralitzadores en matèria cultural i educativa, efectuades per part del govern central.⁸ La iniciativa remet a la resistència antifranquista que van mantenir escriptors, editors i intel·lectuals que van dirigir la institució a l'exili. Per exemple, Batista i Roca va denunciar en diferents ocasions la persecució de la cultura catalana davant l'ONU i també davant la UNESCO, com mostra el text presentat a París “Appeal to the UNESCO on behalf of Catalan culture” (1952) (Subirana, 2010: 320). En aquesta línia política, l'organització es va sumar també a les entitats que convergeixen en Diplocat.⁹ La voluntat manifestada per part dels intel·lectuals

8. Com ara els impediments per a l'escolarització en català a les comunitats autònomes de les Balears i València i per a rebre la televisió catalana al País Valencià.

9. El Consell de Diplomàcia Pública de Catalunya (DIPLOCAT), derivat del Patronat Catalunya Món, és un consorci creat el 2013 per la Generalitat de Catalunya destinat a projectar Catalunya en el escenari internacional, amb la intenció de visibilitzar el seu projecte orientat al dret a decidir. Està integrat per diversos ajuntaments, diputacions, universitats i associacions catalans.

catalans fundadors del PEN català, de representar el valor distintiu de la cultura catalana com a cultura nacional (Subirana, 2011: 63), es va trobar ara desplegada en el marc d'un nou projecte institucional i en un context polític diferent, caracteritzat per la promoció internacional del dret a decidir des del govern de Catalunya.

En un altre eix d'acció supranacional d'aquesta governança corporativista es troba el Centre UNESCO de Catalunya (UNESCOCAT), creat el 1984. Aquesta ONG ha tingut com a objectius primordials establir i enfortir els vincles entre Catalunya i l'organització multilateral.¹⁰ Segons els seus estatuts, l'associació persegueix: “difondre en l'àmbit cultural català els ideals, documents i activitats de la UNESCO i fer arribar a la UNESCO la col·laboració de la comunitat cultural catalana en les àrees de competència de la UNESCO, és a dir, l'educació, la ciència, la cultura i la comunicació”(UNESCOCAT, 2005: 5). Actualment integren l'organització quatre entitats la Fundació Jaume Bofill, l'Institut d'Estudis Catalans (IEC), la Fundació FemCAT i Òmnium Cultural.

Des del seu naixement, aquesta institució va col·laborar amb el Servei de Relacions Culturals del Departament de Cultura català i va rebre el suport econòmic de la Generalitat de Catalunya, que la va declarar d'utilitat pública el 1996. Com a contrapartida, UNESCOCAT ha treballat sota el paraigua de la Comissió Espanyola de Cooperació amb la UNESCO facilitant informació i assessorament tècnic al govern català.

Des d'aquest esquema de governança, UNESCOCAT va mantenir relacions de manera oficial amb la UNESCO, amb un estatut consultiu. El 1993 el centre va ser admès en aquesta organització multilateral com a “Fundació amb relacions oficials amb la UNESCO”, una condició renovada pel Consell Executiu el 1999 i el 2008 per períodes de sis anys. L'activitat d'UNESCOCAT com a associació li va

permetre establir contactes a París amb membres de l'organització multilateral, amb delegacions estatals i amb altres ONG de tot el món que vetllen pels interessos catalans. Així mateix, el 2001 UNESCOCAT va participar en l'organització del Fòrum de les Cultures, juntament amb l'Ajuntament de Barcelona i el govern de Catalunya (UNESCOCAT, 2001: 7). Aquesta línia d'actuació, dirigida a fer propostes a la UNESCO i a incorporar les seves polítiques als programes autonòmics, experimenta un avanç continu des dels anys noranta. D'aquesta manera, l'activitat de l'ONG, centrada en la defensa de la diversitat lingüística, els drets humans i en la tasca patrimonial, ha estat una “extensió” central de la política exterior autonòmica i ha facilitat la seva articulació amb la societat civil.

Aquest mecanisme de participació indirecta en la UNESCO, si bé ha variat quant a abast al llarg del temps, ha presentat diverses limitacions, donades pel marc administratiu i normatiu estatal i també per la seva capacitat d'actuació en el context supranacional. Aquesta situació va propiciar diversos reclams per a una modificació dels mecanismes de representació catalana en l'organització d'estats. Per exemple, el 2001 diversos partits catalans van demanar al govern espanyol una millor presència oficial de Catalunya en la UNESCO, sense obtenir resposta a aquesta petició (UNESCOCAT, 2001: 9). Seguint aquesta línia, els dos governs tripartits van perseguir impulsar diferents polítiques que buscaven millorar la capacitat de la governança catalana a la UNESCO. Com a part d'aquesta voluntat, plasmada en l'Estatut d'Autonomia de 2006, i de la promoció de les polítiques vinculades als programes de l'organisme, es va estrènyer la relació d'UNESCOCAT amb l'IRL (Institut Ramon Llull, 2005: 84) i, també en aquest marc, l'any 2007 l'ONU va requalificar aquesta l'associació com a organisme “consultiu especial”.

Malgrat els progressos d'aquest model de governança de la representació catalana a la UNESCO, diferents actors del camp politicocultural català han remarcat les seves problemàtiques, vinculades a la seva ambigüitat institucional i l'esmentat caràcter “paradoxal” de la

10. Aquest centre es constitueix sobre la base de diversos clubs i federacions UNESCO desplegadas per la societat civil a Catalunya des dels anys seixanta (Mesado Jardí, 2008: 29).

paradiplomàcia cultural catalana, que es relaciona amb la manca d'estructures d'estat. Baltà, consultor d'Interarts, assenyala dues particularitats entorn de la paradiplomàcia cultural catalana: d'una banda, la seva naturalesa d'ens subestatal i, de l'altra, l'existència d'una llengua i una cultura singulars i amb rellevància internacional:

Però justament aquesta barreja d'especificitats, unes positives i altres negatives, també fa que hagi estat molt important el paper de la societat civil. El paper que en el seu moment havia fet UNESCOCAT, per exemple, respecte de la UNESCO, que, d'una banda, és un avantatge, però que, d'altra banda, no deixa de ser una fórmula rara. Perquè no deixa de ser una ONG qui està representant o qui vol representar Catalunya. I també perquè en el cas de la UNESCO és un context que no facilita el reconeixement de qui no és un estat. Per tant, quan tu tens la voluntat de participar, dones alguns passos però hi ha alguns límits. (Baltà 2013, entrevista personal, 18 de setembre)

Les tensions que presentava aquest model de governança en relació a l'Administració General de l'Estat i les refutacions esmentades en el nivell autonòmic es van resoldre, en part, mitjançant l'acord signat el 2013 entre el govern català i la direcció de la UNESCO. Aquest amplia les competències de la Generalitat en l'organisme i facilita la col·locació de representants propis, que actuen paral·lelament a la delegació espanyola. Aquest procés es va donar un any després del tancament d'UNESCOCAT (2012) a causa de la reducció dràstica en el suport econòmic de la Generalitat. La transformació de la relació entre la govern català i la UNESCO va ser una altra manifestació de l'esmentada reconfiguració general en la relació entre societat civil i govern català en l'acció cultural exterior.

Finalment, cal esmentar la Federació d'Organitzacions Catalanes Internacionalment Reconegudes (FOCIR), una entitat que reuneix moltes de les associacions abans esmentades. Va ser creada el 1995 amb l'objectiu

de “reforçar la seva presència en l'espai de les ONG internacionals com el de promoure la de les ONG que encara no havien desenvolupat aquesta dimensió del seu treball” (FOCIR, 2010: 7). La FOCIR ha estat finançada pel govern català. Durant més d'una dècada, aquests recursos van ser distribuïts entre les organitzacions integrants de la Federació en concepte de viatges, logística, formació o promoció. L'entitat va instaurar diferents mecanismes d'assessorament per a aquelles associacions que actuaven en organismes internacionals i en xarxes internacionals de la societat civil, amb la finalitat que poguessin actuar en condició de catalanes,¹¹ per tal de cobrir la manca d'estructures estatals per a intervenir en el sistema internacional (FOCIR, 2010: 7).

Aquest enfocament destaca la importància de l'acció transnacional de les organitzacions socials en l'estructuració de la nova governança global. En aquest marc, legitima la promoció governamental de la internacionalització dels actors socials de Catalunya. Tanmateix, en les VIII Jornades de la FOCIR (2008), la seva directora, Mònica Sabata, afirmava: “Hem de ser conscients, però, que aquesta diplomàcia pública no pot ser substitutiva de les tasques que desenvolupen els governs i les institucions” (FOCIR, 2008). La directora explica les raons que donen suport a aquesta convergència entre la societat civil i el govern català en matèria exterior:

Nosaltres som un país que no hem tingut les estructures d'estat “normals” portes cap a fora, perquè no tenim encara avui plenes competències en matèria de relacions internacionals. Però la societat civil catalana és sàvia i sempre ha tingut aquesta qüestió de mirar cap a Europa. Segurament per herència del president Pujol, que, quan nosaltres érem petits, ens explicava a tots que havíem de mirar cap al nord, a Europa, i que Europa seria la nostra solució. Algunes

11. Va agrupar, el 2012, 63 organitzacions de les aproximadament 250 acreditades en organitzacions internacionals. Aquest any es va comptabilitzar que unes 60 persones d'aquestes 250 entitats estaven en juntes directives d'entitats europees o internacionals.

generacions han crescut amb aquesta història dins del cap.” (Sabata 2014, entrevista personal, 4 de març).

Diverses entitats culturals es troben agrupades en FOCIR, cosa que la va convertir en un dels instruments de promoció de la paradiplomàcia cultural pública. Però, des de 2007, amb el relançament de la política exterior catalana i la creació de la Secretaria d’Afers Exteriors (SAE), es van transformar els mecanismes d’articulació entre el govern i la Federació. Llavors, les dependències de la Secretaria de la Generalitat van passar a “ocupar” part de les seves funcions. Així mateix, en el context de la crisi econòmica, FOCIR va deixar de rebre els fons públics que destinava a estimular el treball associatiu a l’àmbit internacional i també van disminuir els ajuts públics per al funcionament de l’organització. Per aquests motius, durant els últims anys, FOCIR va transformar la seva estructura i les seves funcions, i va esdevenir un *think tank* de diplomàcia pública que col·labora amb Diplocat.

CONCLUSIONS

Per a Keating (1996:189) l’acció exterior de Catalunya es va constituir des dels seus inicis com una forma de reafirmació de la identitat nacional, com una política tendent a afavorir el desenvolupament econòmic i també com un mecanisme de protecció de la cultura. En aquesta línia, també s’ha assenyalat la importància de l’acció cultural exterior per als processos de construcció nacional establerts per part de diferents ens polítics estatals i subestats (Lecours i Moreno, 2003; Delgado Gómez-Escalonilla, 1991). D’una banda, aquesta política resulta molt efectiva com a instrument de reafirmació dels ideals nacionals regionals en una dialèctica amb altres ens politicoterritorials, i afavoreix l’estructuració de consensos en el sistema internacional. D’altra banda, la naturalesa política de la cultural i la importància de la llengua per a la identitat en el context dels ens subestats, han donat peu a diversos processos d’organització social dirigits a la projecció exterior de la realitat local. En aquest sentit, aquest article ha exposat la capacitat de la mobilització social nacionalista de

servir com a instrument per a la construcció d’una governança que faciliti l’organització d’una acció cultural subestatal autònoma.

L’entramat corporativista de la governança de la paradiplomàcia cultural que hem analitzat, es va estructurar a partir de diferents aliances entre el govern català i el sector associatiu. Aquestes es van basar en la incorporació de diverses reivindicacions catalanistes a l’acció de govern exterior, fonamentalment perseguint esmenar les limitacions del govern subestatal en l’àmbit de l’acció supranacional. El reforçament d’aquesta col·laboració en els anys noranta mitjançant la conformació d’una governança, va propiciar una creixent interdependència coactiva entre les organitzacions d’aquest entramat. Llavors el COPEC va rearticular i va institucionalitzar els mecanismes de relació en els nivells públic, privat i associatiu, alhora que va disminuir la dependència de la paradiplomàcia autonòmica respecte al govern central.

La constitució d’un entramat públic-privat corporativista en el context de la governança de la paradiplomàcia cultural catalana va ser afavorida per: a) la contínua descentralització competencial i administrativa de l’acció exterior a l’Estat espanyol, i fonamentalment per b) l’existència d’una base social organitzada des de la transició democràtica al voltant de la difusió de la cultura en clau nacional, i c) la voluntat governamental d’establir un esquema col·laboratiu sustentat en aquestes forces i en el seu acompanyament. Donada la importància d’aquest esquema de relacions per a la política domèstica i per a l’activitat supranacional de Catalunya, es va anar configurant en un eix estratègic de la paradiplomàcia cultural catalana i es va situar com una important xarxa d’actors en el marc d’una governança de la paradiplomàcia cultural catalana més àmplia, on convergeixen la promoció internacional de les arts, de la indústria cultural i del patrimoni en claus diverses.

Aquest entramat de la paradiplomàcia cultural va potenciar la capacitat d’acció internacional del govern català, va tenir un important impacte explicatiu domèstic (Mellisen, 2005) i va permetre diversificar les

seves línies d'actuació política. Però també va implicar una sèrie de tensions en cada etapa de govern, a causa dels canvis en el paper de la Generalitat en la política exterior i de la complexa definició d'unes estratègies comunes entre el govern i les organitzacions socials. En aquest sentit, aquesta governança es va veure reconfigurada per la creació d'una nova institucionalitat des de l'any 2000 i pel nou protagonisme assumit per IRL, un organisme amb molts més recursos que el seu antecessor COPEC. Des de llavors la paradiplomàcia cultural oficial es va reorganitzar amb un nou equilibri al voltant de la projecció de la llengua i la cultura catalanes en clau nacional.

Amb tot, mentre la disputa nacionalista en el marc de diverses iniciatives de la paradiplomàcia cultural van implicar una certa confrontació d'estratègies i de mecanismes administratius respecte al govern

central, en el nivell territorial es va presentar com un "aglutinant" social, qualitat del nacionalisme assenyalada per Breuilly (1990). Així, com indica Anderson, la promoció de la consciència nacional posseeix una capacitat de mobilització sociopolítica i de construcció de poder sobirà. Com també indica l'autor (Anderson 2005: 284), diversos patrimonis i documents acumulats històricament contribueixen a la construcció d'una narrativa nacional. L'organització d'una política cultural exterior pròpia representava en si mateixa un anhel formal d'estat en el qual convergien agents governamentals i actors privats i associatius en una dialèctica *bottom-up / top-down* complexa. Alhora, aquesta política va manifestar un relat oficial que s'assentava sobre la tradició històrica republicana i que presentava una manera de definir la nació cap a l'exterior com una entitat diferenciada i (proto)sobirana.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- Anderson, B. (2005). *Comunitats Imaginades*. València: Afers.
- Arndt, R. T. (2009). ¿Cultura o propaganda? Reflexiones sobre medio siglo de diplomacia cultural en Estados Unidos. En Villanueva Rivas, C. (Ed.), *Diplomacia pública y cultural* (pp. 29-54). Mèxic: Revista Mexicana de Política Exterior.
- Arndt, R. T. (2005). *The first resort of kings: American cultural diplomacy in the twentieth century*. Dulles: Brassey's.
- Bélanger, L. (1994). La diplomatie culturelle des provinces canadiennes. *Études internationales*, 25(3), 421-452.
- Bélanger, L. (1997). Les enjeux actuels de la participation du Québec à la francophonie multilatérale: de la paradiplomatie à la protodiplomatie. *Politique et Sociétés*, 16(1), 39-59.
- Bouzada, X. (2007). La gouvernance de la culture en Espagne. En L. Bonet i E. Négrier (Eds.), *La politique culturelle en Espagne*. París: Karthala.
- Breuilly, J. (1990). *Nacionalismo y Estado*. Barcelona: Pomares-Corredor.
- COPEC (1997). *Memòria d'Activitats 1995, 1996, 1997*. Barcelona: Departament de Cultura. Generalitat de Catalunya.
- Cummings, M. C. Jr. (2003). *Cultural Diplomacy and the United States Government: A Survey*. Washington: Center for Arts and Culture.
- Delgado Gómez-Escalonilla, L. (1991). *Acción cultural y política exterior la configuración de la diplomacia cultural durante el régimen franquista (1936-1945)*. Tesi doctoral. Universidad Complutense de Madrid, Madrid.
- Delgado Gómez-Escalonilla, L., Figuroa, M. (2008). Los compromisos internacionales de España en materia de cultura. *Documentos de Trabajo. Real Instituto Elcano de Estudios Internacionales y Estratégicos*, 4, 1-21.
- Departament de Cultura (1983). *Memòria d'Activitats*. Barcelona: Generalitat de Catalunya.
- Duchacek, I. D. (1990). Perforated sovereignties: toward a typology of new actors in international relations. En Soldatos, P. i Michelmann, J (Eds.), *Federalism and International Relations: the Role of Subnational Units* (pp. 1-34). Nova York: Oxford University Press.
- FOCIR (2008). *VIII Jornades de la FOCIR*. Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 25 d'octubre de 2008.
- FOCIR (2010). *X Jornades de la FOCIR. La diplomàcia cultural al servei de la projecció internacional de Catalunya. Internacional.cat.*, 5. Barcelona: FOCIR, Generalitat de Catalunya.
- Foguet, J. (2012). Mascarell quiere exportar la cultura catalana para sortear la crisis. *El País*, 21 de gener de 2012.

- García Segura, C. (1995). La dimensión mediterránea de la proyección exterior de Cataluña: el Arco Latino. *Papers: Revista de sociologia*, 46, 46-56.
- Gasòliba, C. A. (1987). Cataluña y la Comunidad Europea. *Catalònia cultura*, 4, 48-49.
- Gellner, E. (1997). *Naciones y nacionalismo*. Madrid: Alianza.
- Higham, R. (2007). The World Needs More Canada. Canada Needs More Canada. En Baillargeon, Jean Paul (Ed.) *The Handing Down of Culture: Smaller Societies and Globalization* (pp. 134-142). Toronto: Grubstreet Books.
- Hobsbawm, E. (1991). *Naciones y nacionalismo desde 1780*. Barcelona: Crítica.
- Hroch, M. (1994). La construcción de la identidad nacional: del grupo étnico a la nación moderna. *Revista de Occidente*, 161, 45-60.
- Institut Ramon Llull (2005). *Memòria IRL 2004*. Barcelona: Institut Ramon Llull.
- IPECC (2012). Què és l'IPECC?. Tríptic informatiu (en línia). <http://ipecc.cat/novaweb/que-es-lipecc/>, (accés 23/5/2014).
- IPECC (2010). *Memòria de viatge*. Barcelona: IPECC.
- Johannisson, J. (2010). Making Geography Matter in Cultural Policy Research: The Case of Regional Cultural Policy in Sweden. En Singh, J. P. (Ed.), *International Cultural Policies and Power* (pp. 127-139). Nova York: Palgrave Macmillan.
- Keating, M. (1996). *Naciones contra el Estado. El nacionalismo de Cataluña, Québec y Escocia*. Barcelona: Ariel.
- Kedourie, E. (1998). *Nationalism*. Massachusetts: Blackwell.
- Lecours, A. i Moreno, L. (2003). *Paradiplomacy and stateless nations: a reference to the Basque Country*. Montreal: The Institute for Research on Public Policy.
- Mark, S. (2008). *A Comparative Study of the Cultural Diplomacy of Canada, New Zealand and India*. Tesi doctoral, Auckland, University of Auckland.
- Mellisen, J. (Ed.). (2005). *The New Public Diplomacy*. Londres: Palgrave.
- Mesado, À. (2008). *Els ens subestats i la UNESCO. Els casos de Catalunya i el Quebec*. Barcelona: Generalitat de Catalunya.
- Michelmann, H. (Ed.). (2010). *Foreign Relations in Federal Countries*. Montreal: McGill-Queen's University Press.
- Paschalidis, G. (2009). Exporting national culture: histories of Cultural Institutes abroad. *International Journal of Cultural Policy*, 15(3), 275-289.
- Peters, G. (1995). Modelos alternativos del proceso de la política pública. De abajo hacia arriba o de arriba hacia abajo. *Gestión y Política Pública*, 4 (2), 257-276.
- Peters, G. i Savoie D. J. (Eds.). (1995). *Governance in a changing environment*. Montreal: Canadian Centre for Management Development, Centre canadien de gestion, McGill-Queen's University Press.
- Petit Bozzo, M. (2010). Fonaments i propostes per a una (para)diplomàcia de Catalunya a la UNESCO. *Quaderns de Recerca, UNESCOCAT*, 2, 1-45.
- Rodríguez, A. (Ed.). (2007). *La sociedad de la cultura*. Barcelona: Ariel.
- Saul, J. R. (1994). Culture and Foreign Policy. En *Canada's Foreign Policy: Position Papers. Report Of the Special Joint Committee of the Senate and the House of Commons reviewing Canadian Foreign Policy*. Ottawa: Canadian Communication Group Publishing.
- Schuster, J. M. (2002). Sub-national cultural policy—Where the action is: mapping state cultural policy in United States. *International Journal of Cultural Policy*, 8(2), 181-196.
- Sharp, P. (1999). For diplomacy: Representation and the Study of International Relations. *International Studies Review*, 1(1), 33-57.
- Subirana, J. (2010). Fem d'una mena d'ambaixadors... La proyección internacional como estrategia de las literaturas 'menores'. El caso del PEN catalán. *Oihenart. Cuadernos de Lengua y Literatura*, 25, 307-324.
- Subirana, J. (2011). Organitzacions literàries i mediacions: el cas del PEN català. En Gavagnin, G., Martínez-Gil, V. (Eds.), *Entre literatures. Hegemonies i perifèries en els processos de mediació literària* (pp. 59-79). Lleida: Punctum.
- UNESCOCAT (2006). *Memòria 2005*. Barcelona: UNESCOCAT.
- Villalonga, A. (1992). Las relaciones institucionales entre la Comunidad Autónoma de Cataluña y América Latina. *Revista CIDOB d'Afers Internacionals*, 23, 323-328.
- Villanueva, C. (2007). *Representing Cultural Diplomacy: Soft Power, Cosmopolitan Constructivism and Nation Branding in Mexico and Sweden*. Växjö: Växjö University Press.

- Villarroya, A. (2010). Política cultural. Catalunya. En Consejo de Europa/ERICarts (Ed.), *Compendium of Cultural Policies and Trends in Europe*. Barcelona: Generalitat de Catalunya.
- Wiarda, H. J. (1996). *Corporatism and Comparative Politics*. Nova York: M.E. Sharpe.
- Wyszomirski, M. J., Burgess, C. i Peila, C. (2003). *International Cultural Relations: A Multi-Country Comparison*. Ohio: Center for Arts and Culture.

NOTA BIOGRÀFICA

Mariano Martín Zamorano és doctor en Gestió de la Cultura i el Patrimoni per la Universitat de Barcelona (UB), amb Cum Laude i Menció Internacional. Té una ampla experiència en el desenvolupament de projectes acadèmics interdisciplinaris finançats -Universidad Nacional de Cuyo (UNC, Argentina), AECID i la Comissió Europea- i ha obtingut quatre subvencions individuals (UNC, AGAUR y la UB). Des de 2010 és membre del Centre per al Estudi de la Cultura, Política i Societat (CECUPS) a la UB. Zamorano conta amb diverses publicacions, entre les quals cal destacar articles en revistes científiques amb factor d'impacte, un llibre en procés d'edició i un capítol d'un altre llibre.

